

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ І.І. МЕЧНИКОВА
Кафедра політології**

ПОЛІТИЧНА ПСИХОЛОГІЯ

**Методичні вказівки до вивчення навчальної дисципліни
для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти
спеціальності 052 «Політологія»**

(електронне видання)

ОДЕСА

2023

УДК 32:159.9(072)

П504

X82

Укладач: к.політ.н., доцент Олег ХОРОШИЛОВ – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова

Рецензенти:

Зоя КІРЕЄВА – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри загальної психології та психології розвитку особистості факультету психології та соціальної роботи Одеського національного університету імені І.І. Мечникова;

Оксана КОНОНЕНКО – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної психології факультету психології та соціальної роботи Одеського національного університету імені І.І. Мечникова.

*Рекомендовано до друку Вченою Радою факультету міжнародних відносин,
політології та соціології Одеського національного університету імені
І.І. Мечникова*

(Протокол № 1 від 30 серпня 2023 року)

У методичних вказівках наведено основні положення для вивчення дисципліни «Політична психологія» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньо-професійної програми «Політологія» спеціальності 052 «Політологія». Основна мета рекомендацій – надати методичну допомогу здобувачам вищої освіти у підготовці та вивченні тем практичних занять та у процесі самостійної роботи.

УДК 32:159.9(072)

П504

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Плани практичних занять, завдання для самостійної роботи та методичні вказівки до вивчення питань теми	5
Питання для підсумкового контролю.....	23
Рекомендована література для вивчення дисципліни.....	39
Форми контролю і методи оцінювання	28

ВСТУП

Політична психологія – порівняно молода галузь політичної науки, її теоретичні витoki слід шукати у роботах представників європейської та американської інтелектуальних традицій кінця ХІХ – початку ХХ ст. Проте, незважаючи на це, психологічні знання все частіше використовуються під час досліджень електоральної поведінки, політичної соціалізації особи, політичного лідерства, політичних конфліктів та співробітництва. На сьогодні політична психологія як наука і навчальна дисципліна зарекомендувала себе як одна з найважливіших галузей сучасної гуманітаристики.

Дані методичні вказівки створені на допомогу здобувачам ОПП «Політологія» другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 052 Політологія, які вивчають основи політичної психології.

Головною *метою курсу* є систематизація і роз'яснення понять та проблем особливого сегменту суспільствознавства, необхідних для осягнення основ психологічного аналізу політики. Подано та проаналізовано теоретичні підходи до найбільш важливих феноменів політичного життя, які відображають сучасні досягнення політичної психології.

Кількість лекційних та практичних занять визначається навчальним планом і має максимально враховувати вимоги державного стандарту до професійної підготовки політологів.

По завершенню вивчення курсу здобувач повинен:

Знати: основні теорії класичної політичної психології, які використовуються під час комплексного аналізу функціонування колективних та індивідуальних суб'єктів політичного життя сучасних соціумів;

Вміти: використовувати методологічні принципи та методичний інструментарій політичної психології під час своєї професійної діяльності.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ, ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ВИВЧЕННЯ ПИТАНЬ ТЕМИ

*Змістовний модуль I
«Теоретичні засади політичної психології»*

Тема I.

Психологічні основи політичної соціалізації та ідентифікації особи.

Практичне заняття:

1. *Сучасні теорії політичної соціалізації особи.*
2. *Фактори і етапи процесу політичної соціалізації, її основні функції та завдання.*
3. *Проблема ідентифікаційних практик особи в політичній психології.*
4. *Основні завдання, типи і види процесів ідентифікації.*

Теми рефератів:

Теми рефератів:

1. *Політична соціалізація особи: сучасні підходи.*
2. *Теоретичні моделі соціальної ідентифікації особи.*
3. *Соціальна ідентифікація у кризовому суспільстві.*
4. *Етнічна ідентифікація у сучасних політичних процесах.*

Методичні рекомендації.

Під час підготовки до **першого питання** Вам треба мати на увазі, що різні наукові школи та напрямки підкреслюють важливість і особливості різних агентів та механізмів соціалізації (родини, школи, культури), що й вплинуло на розуміння внутрішнього змісту соціалізації як процесу. Вам також варто запам'ятати головні теоретичні постулати основних підходів до процесу політичної соціалізації. Так, зокрема, *класична теорія чи «теорія підтримки»* (Д. Істон та Дж. Денніс) вважає, що стрес та інші негаразди у функціонуванні політичної системи значно зменшуються за умови добровільного прийняття громадянами правил гри, які пропонуються цією системою. Це стає можливим, якщо вимоги системи засвоюються громадянами з раннього віку, тобто - у процесі соціалізації. Вважається, що людина буде підтримувати систему в зрілому віці в тому випадку, якщо її

ставлення до цієї системи було позитивно забарвлено у дитинстві. Згідно з *психоаналітичним напрямком* (К. Юнг, Е. Фромм, Е. Еріксон) політична соціалізація – це прихований процес політизації людських почуттів та уявлень. Соціум вимагає від людини виконання лише чітко визначених і добре відомих ролей. Тому процес політичної соціалізації орієнтований на створення «середньої людини», яка бажає і здатна виконувати ці ролі». *«Гуманістична психологія»* (А. Маслоу, К. Роджерс, С. Реншон) обстоює думку, що політичний розвиток людини підкоряється загальним закономірностям процесу самоактуалізації, який розгортається під впливом «внутрішньої» природи людини, а не під впливом факторів соціальної дійсності. Процес політичної соціалізації зводиться цими авторами до своєрідного «розгортання» можливостей, які закладені всередині індивіда. Серед інших, заслуговують на Вашу увагу *ролева теорія політики; «потребнісна» концепція політичної соціалізації та «теорія плюралізму»*.

Вашу роботу з проблем, що складають зміст **другого пункту плану**, треба розпочати з аналізу поняття «стадії політичної соціалізації». Політична психологія під «стадіями» політичної соціалізації розуміє темпоральні відрізки, через які протікає процес політичного розвитку людини і які відрізняються один від одного своєрідністю емоційно – когнітивного сприйняття політичної дійсності, впливом різних соціальних чинників на політичний розвиток особи та різними рівнями цього розвитку. У політичній психології не існує єдиної позиції щодо виявлення основних стадій політичної соціалізації. Як одну з можливих альтернатив можна запропонувати наступну модель: 1. Етап – віковий відрізок від 4 до 16 років (переважання емоційних компонентів майбутніх політичних постанов; визначна роль батьків як агентів соціалізації); 2. Етап – віковий відрізок від 16 до 21 років (формування власне політичних настанов і типу політичного світогляду); 3. Етап – охоплює весь дорослий період життя людини. Відбувається або стабілізація сформованих політичних настанов, або їх трансформація під впливом життєвого досвіду та зовнішніх умов. Потребують прояснення такі поняття, як *функції політичної соціалізації* (інформаційна, ціннісно – орієтована, нормативна) та *типи політичної соціалізації* (пряма, латентна, ресоціалізація) тощо. Особливу увагу слід приділити визначенню *факторів та агентів* соціалізації.

Окремим пунктом Вашої підготовки до другого питання має бути знайомство з основними моделями політичної соціалізації: гармонійною; гегемоністичною; конфліктною; плюралістичною. На завершення підготовки зверніть увагу на основні *завдання* політичної соціалізації.

Розгляд **третього питання** передбачає знайомство з основними теоретичними підходами до проблеми ідентифікаційних практик особи. Серед інших, Вашої уваги заслуговують: психоаналітичний підхід (З. Фрейд, Т. Адорно, Е. Еріксон), біхевіористський підхід (М. Шеріф, Д.

Кемпбел), когнітивістський підхід (Г. Таджфел), символічний інтеракціонізм (Дж. Мід, Ю. Хабермас) тощо. Треба не лише осягти основні теоретичні постулати цих підходів, але й вміти порівнювати їх, знаходити підтвердження головних ідей у політичній практиці.

Підготовка до **четвертого питання** вимагає від Вас аналізу таких понять, як «види» та «типи» ідентифікації. Серед перших політична психологія відрізняє: соціальну, етнічну, особистісну та «я – ідентичність». До «типів» ідентичності зазвичай відносять: передчасну ідентичність; «мораторій» (кризу ідентичності); досягнуту ідентичність, дифузійну ідентичність тощо. Слід звернути увагу також і на проблему функцій ідентифікаційних практик особи.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Які наукові підходи склалися у політичній психології у визначенні суті процесу політичної соціалізації особи? Назвіть їх основні теоретичні постулати.*
2. *Назвіть основні стадії процесу політичної соціалізації особи. Охарактеризуйте їхні особливості.*
3. *Які функції виконує процес політичної соціалізації особи?*
4. *Розкрийте внутрішній зміст поняття «агент» політичної соціалізації особи.*
5. *Які, на Вашу думку, основні моделі політичної соціалізації особи представлені в сучасній Україні?*
6. *Охарактеризуйте основні теоретичні підходи, які існують в політичній психології щодо проблем ідентифікаційних практик особи.*
7. *Які основні види ідентичності Ви можете назвати?*

Тема II.

Політична влада як об'єкт політичної психології.

Практичне заняття:

1. Психологія влади: генезис та основні прояви.
2. Психологічний вимір політико – владних відносин. Джерело влади.
3. Психологічні ознаки легітимності влади.
4. Психологія парламентського лобізму.

Теми рефератів:

1. Соціально – психологічні механізми політичної влади.
2. Психологічні ознаки легітимності влади.
3. Основні психологічні образи влади та політиків у вітчизняній масовій свідомості.

Методичні рекомендації.

Під час підготовки до **першого питання** Вам треба усвідомити той факт, що предметом психологічного аналізу є не владні відносини як такі, а скоріше їхні суб'єктивні аспекти – сприйняття інших інститутів влади, настанови по відношенню до владних осіб, адекватність усвідомлення ступеню залежності громадян від носіїв влади тощо.

Слід мати на увазі, що у виявленні психологічних характеристик влади склалися декілька наукових підходів, кожен з яких акцентує увагу на окремих елементах феномену, який досліджується. Так, наприклад, квінтесенцією соціобіологічного підходу є твердження про вроджений характер прагнення домінування. Компенсаторна концепція влади, запропонована А. Адлером, пов'язує владні прагнення зі спробами подолання індивідами реальної чи уявленої неповноцінності. В цьому розумінні влада постає засобом підвищення суб'єктом власної значущості. З точки зору поліпотребнісного підходу (С. Каверін) потреба у владі – це синдром п'яти базових потребностей: волі, гедоністичності, самоствердження, самовираження та потреби бути особистістю.

Готуючись до **другого питання** зверніть увагу на те, що з точки зору політичної психології, політико – владні відносини можна визначити як взаємодію мотивацій суб'єкта й об'єкта влади. Тоді психологічним механізмом реалізації влади є різноманітний вплив на мотиви підвладних,

який стимулює вже існуючі настанови чи, навпаки, перешкоджає їхньому виникненню.

Окремої Вашої уваги потребує класифікація джерел влади, що запропонована психологами Д. Френчем, Б. Рейнвейном та Д. Картрайтом. Вони називають такі джерела влади: а) влада винагороди; б) влада примусу; в) влада еталону; г) влада експерта; д) інформаційна влада і е) нормативна влада. Важливою категорією політичної психології, яка потребує Вашого розуміння, є категорія мотиву влади. Мотив влади – це психологічна потреба, яка визначає прагнення влади. Мотив влади зводиться до потреби у домінуванні, впливовості, до усвідомлення власної зверхності. Мотивація влади може мати егоцентричний та соціоцентричний характер.

Підготовка до **третього питання** передбачає усвідомлення Вами того, що легітимність влади з психологічної точки зору представляє собою суб'єктивну законність. Легітимність – це визнання громадянами обґрунтованості претензій влади на зверхність над ними, внутрішня згода підкорятися. Таким чином, легітимність – це факт свідомості людей. Згода з метою, досягти яку намагається влада, передбачає хоча б часткову ідентифікацію людей з самою владою. До основних засобів досягнення цієї ідентифікації, з точки зору політичної психології, треба віднести: декларування зрозумілих і популярних (іноді – популістських) цілей; поширення ідей про наявність спільної загрози (реальної чи уявленої); висування невизначених, месіанських завдань тощо.

Окремим аспектом Вашої підготовки до **третього питання** є з'ясування чинників, що підсилюють (звичай, тривалість існування системи, її сакралізація, ефективність) чи послаблюють (ціннісний дисонанс, відчуженість від народу, неефективність) легітимність влади.

Готуючись до **четвертого питання**, запам'ятайте, що лобізм в теоретичному плані можна кваліфікувати як один з механізмів реалізації в політиці психологічних відносин між суспільством і державою, між корпоративними групами і парламентом. Одною з головних причин лобіювання є психологічний чинник. Це знаходить свій прояв у схильності багатьох парламентаріїв брати участь у процесі лобіювання. Займаючись переказом економічних та духовних інтересів делегуючих їх груп на мову політичних вимог і програм, лобісти виконують своєрідний глибинний психоаналіз, рефлексію прихованих проблем.

Основними напрямками роботи лобістських структур є соціально - психологічний вплив на голів парламентських комітетів і фракцій. Психологічною основою безпосереднього лобіювання є лобістський контакт, переконання, психологічне зараження, навіювання. Політична психологія називає чотири типи мотивації лобістської діяльності

парламентаріїв: 1) Мотив самоутвердження; 2) Мотив за типом соціальної ідентифікації; 3) Мотив винагороди; 4) Мотив запобігання поразок.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Що є основним предметом психологічного аналізу феномену влади?*
2. *Які наукові підходи існують у розкритті сутності політичної влади як психологічного явища?*
3. *Які психологічні джерела влади Ви можете назвати?*
4. *Розкрийте внутрішній зміст поняття «мотив влади».*
5. *Які психологічні ознаки легітимності влади Ви можете назвати?*
6. *В чому полягають психологічні передумови лобістської діяльності парламенту?*

Змістовний модуль 2 «Психологія суб'єктів політики»

Тема III

Політична психологія особи.

Практичне заняття:

1. Психологічні особливості політичної орієнтації особистості.
2. Політична поведінка та участь: психологічні особливості та основні типи.
3. Політичне лідерство як психологічний феномен: теоретичне обґрунтування.
4. Проблеми лідерства і вождізму у політичній психології.

Теми рефератів:

1. Політичне лідерство в умовах політичної кризи.
2. Роль особистісного чинника в сучасному політичному процесі в Україні.
3. Теорії політичного лідерства в сучасній політичній психології.
4. Проблеми харизматичного панування у творчості М. Вебера.

Методичні рекомендації.

Під час підготовки до **першого питання** Вам треба усвідомити той факт, що надзвичайна складність проявів «людського чинника» у політиці породила велике розмаїття концепцій та теорій, які намагаються пояснити механізми поведінки людини в сфері політики, з'ясувати сутність феномену політичного лідерства і т.п. Проаналізуйте основні теоретичні постулати моделей «політичної людини» соціологічного підходу, психоаналітичного напрямку тощо. У першому питанні треба розкрити зміст таких понять, як «мотиви політичної діяльності», «політична орієнтація», «детермінанти політичного вибору», встановити взаємозв'язок та взаємне обумовлення тих феноменів, що стоять за цими поняттями. Окремої уваги потребують наукові підходи, щодо детермінації політичного вибору особи, які існують в політичній психології (ситуаційний підхід; соціологічний; маніпуляційний; індивідуально – психологічний тощо). Зверніть увагу на типологію найбільш поширених політичних ролей особи.

У вивченні проблем, що складають зміст **другого питання**, Вам потрібно розглянути основні форми проявів людської активності та типи політичної діяльності індивідів. Запам'ятайте, що політичні психологи розрізняють три *форми* проявів людської активності: інстинктивну (біологічно детерміновані моделі поведінки); розумові дії (головна характеристика – визначення мети); навички (вміння, необхідні для виконання ролей і функцій учасника політичного процесу). До *типів* політичної діяльності індивідів в політичній психології відносять такі: раціональна (чітке уявлення про цілі та засоби їх досягнення); ірраціональна (політичні емоції та афекти); інерційна (відтворення існуючих форм поведінки) та творча (інноваційна).

Проаналізуйте особливості найбільш поширених моделей політичної діяльності індивідів – конформізм, індиферентність, політичний активізм, - та дайте відповідь на питання про те, які з них найбільш поширені серед українських громадян. Зверніть особливу увагу на зміст наукових концепцій, які пояснюють причини політичної участі індивідів. Зокрема, заслуговують на Вашу увагу: теорія раціонального вибору «мічиганська модель», «психологічна школа» та «інституційний підхід» на завершення Вашого розгляду другого питання запам'ятайте основні мотиви політичної участі індивідів у інтерпретації політичної психології.

Підготовка до **третього питання** передбачає усвідомлення особливостей політико – психологічного підходу до вивчення проблем політичного лідерства. Уважно проаналізуйте основні наукові підходи, що склалися в політичній психології до проблем політичного лідерства, та запам'ятайте їхні головні теоретичні постулати. Зокрема, рекомендується звернути увагу на аналітичні розробки чиказької психологічної школи політики, франкфуртської школи, інтеракційного підходу, а також теорії «взаємодії – очікування» та «гуманістичної теорії».

Під час підготовки до **четвертого питання** Вам слід уважно проаналізувати такі поняття як «лідерство» та «вождізм» і навчитися їх розрізняти. В цьому контексті варто звернути увагу на проблему виявлення та диференціації психологічних рис «лідерів» та «вождів». Політична психологія вважає, що для вождізму властиве переважаючі ірраціональних моментів сприйняття політичних відносин носіями повсякденного типу свідомості. В той же самий час, політичне лідерство – це засіб здійснення влади, який ґрунтується на ненасильницькій інтеграції соціальної активності різних соціальних груп за допомогою легітимних механізмів.

В цьому питанні Вам треба проаналізувати такі поняття як «операційний код» та «політичний образ» лідера. Окремим завданням є визначення типових рис та основних функцій політичного лідера. Зверніть увагу на аналітичну цінність таких дослідницьких моделей як «лідер –

команда», «лідер – маса», «лідер – конкурент». На завершення питання проаналізуйте особливості сприйняття вітчизняних політичних лідерів масовою свідомістю, спробуйте визначити основні «амплуа» українських політиків тощо.

Завдання для самостійної роботи:

1. Які теорії, що пояснюють механізми поведінки особи в політиці, Ви можете назвати? В чому їх суть?
2. Розкрийте сутність понять «мотиви політичної діяльності», «політична орієнтація особи», «детермінанти політичного вибору» і поясніть їхній взаємозв'язок.
3. Які форми проявів людської активності Ви політиці ви знаєте?
4. Розкрийте психологічні особливості різних типів політичної діяльності індивідів.
5. Назвіть основні теоретичні постулати наукових підходів до проблеми політичного лідерства.
6. Чим в психологічному аспекті відрізняються феномени лідерства і вождізму? Що між ними спільного?
7. Поясніть, який зміст вкладається політичною психологією у поняття «операційний код лідера» та «політичний образ світу лідера».

Тема IV

Психологія малих груп у політиці.

Практичне заняття:

1. Малі групи як суб'єкт політичної дії. Типи і типологія малих груп.
2. Етапи формування і внутрішні механізми становлення малих груп як суб'єктів політики.
3. Лідер і група: проблеми взаємодії.

Теми рефератів:

1. Малі групи в політиці як суб'єкти «групового впливу»: психологічні особливості.
2. Проблеми «групового конформізму» у діяльності управлінської команди політичного лідера.
3. Малі групи як суб'єкти політики: історія та сучасний стан.

Методичні рекомендації.

Починаючи свою підготовку до **першого питання**, Ви маєте прийняти до уваги той факт, що при всьому безпосередньому значенні особи політичного лідера та його психології, сучасна політика здійснюється групами осіб. Саме група як суб'єкт спільної політичної діяльності певної сукупності осіб здатна і ефективно забезпечити функціонування окремого лідера, і, в окремих випадках, замінити його. Зверніть увагу на те, що у політичній психології групу визначають як спільноту індивідів, взаємодіючих заради досягнення усвідомлених цілей та інтересів. Об'єктивно ця спільність виступає як суб'єкт політичної дії, а суб'єктивно існує як певна відокремлена від інших спільнот цілісність.

Запам'ятайте, що первинним критерієм класифікації груп як суб'єктів політичного життя є кількісний параметр. На основі цього критерію реальні групи розділяються на «малі» та «великі». Під «малими», зазвичай, розуміються групи загальною чисельністю від 2-3 осіб («діада», «тріада») до кількох десятків, іноді – сотень осіб. З точки зору політичної психології основним критерієм визначення групи як «малої» є можливість регулярних контактів між всіма членами групи чи, принаймні, кожного члена групи з більшістю інших членів. Умова реальної, безпосередньої та регулярної контактності обов'язково поширюється на лідера. Для нього мала група – це «група безпосереднього потискання руки».

Розглядаючи проблеми типології малих груп, прийміть до уваги такі критерії:

1. За напрямком основних дій групи. За цією ознакою розрізняють екстравертивні та інтровертивні групи.

2. За ступенем згуртованості групи. На основі цього критерію розрізняють гомогенні та гетерогенні групи. Ступінь згуртованості визначається ступенем єдності, рівнем спільності трьох базових параметрів: спільність інтересів, спільність цілей та єдність дій.

3. За власними цілями групи в політиці діляться на: інструментальні, експресивні, функціональні та дисфункціональні.

4. За особливостями групової свідомості малі групи розподіляються на «групи – ми» та «групи – вони».

5. За ступенем вагомості для учасників, групи підрозділяються на «групи присутності» та «референтні» групи.

Підготовку до **другого питання** Вам треба розпочати з усвідомлення того, що в досить однорідному політичному середовищі в аналогічній

політичній сфері, діють аналогічні психологічні механізми політичної поведінки. Багато численні дослідження процесів формування політичних груп дають можливість визначити їх основні етапи. Зверніть увагу на те, що кожному етапові формування малої групи властиві особливі психологічні механізми її внутрішнього розвитку. Політична психологія розрізняє такі стадії розвитку малих груп:

1. *Етап «номінальної групи».* Основна функція цього етапу – знайомство, з'ясування того, «хто є хто».
2. *Етап «асоціативної групи».* Виникають певні зв'язки, асоціації між членами групи та їхньою майбутньою діяльністю. З'являються перші ознаки організації (як правило – формальні).
3. *Етап «кооперативної групи».* На цьому етапі в доповнення до формальних зв'язків та розподілу функцій в процесі спільної політичної діяльності розвиваються неформальні взаємовідносини між членами групи.
4. *Етап «корпоративної групи».* Наявність усталеної спільності інтересів, цілей, дій, психологічної цілісності групи. Члени групи протиставляють себе іншим об'єднанням, а сама група має самодостатній характер.
5. *Етап «колективу».* Група розглядає себе як рушійну силу суспільно – політичного розвитку.

У **третьому питанні** зверніть увагу на те, що незалежно від інституційних особливостей політичного устрою, наявності чи відсутності в ньому передумов для індивідуальної влади, політичне лідерство (в т.ч. національно – державне) може бути в різній мірі індивідуальним чи груповим. Особливості політичного устрою, конкретної історичної ситуації та особливості якості лідерів – ось ті фактори, які визначають співвідношення індивідуального і групового лідерства. Саме тому політико – психологічний аналіз малої групи не мислиться поза контекстом дослідження взаємовідносин з лідером.

Вам треба запам'ятати, що взаємовідносини між лідером і групою залежать, передусім, від принципів, на основі яких ця група комплектується. При домінуванні *принципу єдності поглядів і переконань* ми маємо справу з досить згуртованою, але не завжди високопрофесійною групою. В політиці такі групи досить часто стають заручниками власної ідеології. У разі домінування *принципу компетентності*, ми бачимо згуртовані, ефективні, високопрофесійні групи. Кращий приклад – команди американських президентів останніх десятиріч. *Принцип особистої відданості лідеру* – властивий групам вождистського типу. Тут можна спостерігати процеси зникнення професіоналізму, наявність конфліктів за наближеність до лідера і, як наслідок, - зниження ефективності.

Політична психологія розрізняє декілька типів безпосередніх «команд» лідерів: 1. Команда, побудована на основі родоплемінного принципу; 2. Команда, побудована на основі компанії; 3. Команда – на основі фаворитизму; 4. Команда – «аналітичний трест». У кожному з цих типів команд діють особливі психологічні механізми, існують та виконуються специфічні ролі.

Завдання для самостійної роботи:

1. *Які критерії класифікації груп у політиці Ви знаєте?*
2. *Наведіть відомі Вам типології малих груп у політиці.*
3. *Які етапи становлення малих груп як суб'єктів політики Ви можете назвати?*
4. *Які психологічні механізми діють у внутрішньому розвитку малих груп?*
5. *В чому полягають психологічні особливості взаємодії лідера і групи?*
6. *Які функції та ролі виконують члени управлінської команди політичного лідера?*

Тема V

Психологія великих груп у політиці.

Практичне заняття:

1. *Політична свідомість як основа існування великих груп у політиці.*
2. *Соціально – групова психологія та ідеологія.*
3. *Рівні розвитку спільності великих груп.*

Теми рефератів:

1. *Великі соціальні групи в концепції «уявлених спільнот» Б. Андерсона.*
2. *Роль і місце великих груп у політиці: марксистський та веберіанський підходи.*
3. *Психологічні особливості маргінальних груп як суб'єктів та об'єктів політики.*

Методичні рекомендації.

Готуючись до **першого питання**, Вам, перш за все, треба усвідомити те, що у політичній психології до великих груп відносять соціальні страти, соціально – професійні угруповання, класи, нації тощо. Основою існування великих соціальних груп є усвідомлення спільності цілей, цінностей та інтересів їхніми членами. Інакше кажучи, в основі існування великих соціальних груп знаходиться певний тип політичної свідомості, яка, в свою чергу, є одною з центральних категорій сучасної політичної психології. Зверніть Вашу увагу на те, що на сьогодні в дослідженнях політичної свідомості передові позиції належать школі психологів – когнітивістів (Ж. Піаже, Дж. Адельсон та ін.). Згідно з когнітивістами, вибір моделі політичної поведінки опосередковується тими поглядами й цінностями, які складають зміст свідомості людини. Відповідно до цього, в стабільних політичних системах політична свідомість громадян заповнюється певними «пакетами ідей», які й визначають специфіку політичної поведінки великих соціальних груп. Запам'ятайте, що у світовій інтелектуальній традиції політична свідомість розглядається як вся сукупність психічного відображення політики, як її суб'єктивний компонент, що проявляє себе на різних рівнях, в різних ситуаціях.

До основних компонентів політичної свідомості слід віднести: політичні орієнтації, соціально – політичні цінності, думки тощо. Зверніть увагу на те, що з точки зору суб'єкта політичної свідомості, в ній відрізняють три рівні: 1. Масова політична свідомість, 2. Групова політична свідомість та 3. Індивідуальна політична свідомість. Саме другий рівень масової політичної свідомості, як сукупність уявлень, що визначають зміст, спрямованість та інтенсивність політичної активності групи і є об'єктом Вашої уваги.

В цьому ж питанні Вам слід дослідити внутрішній зміст таких понять, як «форми політичної свідомості» та «політична самосвідомість». Розкриваючи зміст останнього поняття, запам'ятайте, що суб'єктом політичної самосвідомості може бути не лише окрема особа, але й велика соціальна група. В останньому випадку політична самосвідомість виступає у формі ідеологічних концепцій, які пояснюють інтереси і потреби групи.

Вашу підготовку до **другого питання**, слід розпочати з вивчення головних теоретичних постулатів двох протилежних наукових підходів до проблеми соціальних груп в політиці (марксизм та веберіанство), що склалися у суспільствознавстві на початку ХХ ст. Важливим аспектом Вашої підготовки до цього питання є усвідомлення того, що приналежність індивідів тієї чи іншої великої соціальної групи формує певні спільні

психологічні типи. Великі соціальні групи відокремлюються з психологічної точки зору, в першу чергу на основі домінуючого типу діяльності індивідів, які входять до них.

Уважно проаналізуйте зміст таких понять, як «соціально – групова психологія», «соціально – групова свідомість» та «групова ідеологія» і встановіть їхню ієрархічність та підпорядкованість.

В цьому ж питанні Вам треба усвідомити те, що діалектика розвитку групової свідомості, а відтак і розвиток великих соціальних груп як таких, відбувається за класичною гегелівською формулою від «групи в собі» до «групи для себе». Рівень розвитку політичної активності великих соціальних груп безпосередньо корелюється з рівнем розвитку їхньої групової свідомості.

Центральним моментом Вашої підготовки до **третього питання** є вивчення основних рівнів розвитку соціально – групової свідомості.

Перший рівень – «зовнішньо – типологічний». Його назва пов'язана з можливістю зовнішньої фіксації тієї чи іншої ознаки (чи ознак), спільної для представників даної великої соціальної групи. Цей рівень має свої сталі прояви і в політичних симпатіях конкретних соціальних груп. Другий рівень – «внутрішньо – ідентифікаційний». Виникає первинний психологічний зв'язок людини з власною великою соціальною групою через ідентифікацію з нею.

Третій рівень – «солідарно – дієвий». Він передбачає психологічну готовність членів групи до спільних політичних дій у великих форматах задля досягнення колективних цілей й інтересів.

Завдання для самостійної роботи:

1. Назвіть основні компоненти та різновиди політичної свідомості.
2. Які форми існування політичної свідомості Ви можете назвати?
3. Розкрийте зміст понять «соціально – групова психологія», «соціально – групова свідомість», «групова ідеологія» та встановіть їхню ієрархічність.
4. Проаналізуйте основні рівні розвитку соціально – групової свідомості та охарактеризуйте особливості кожного з них.
5. Що Ви можете сказати про рівень розвитку групової політичної свідомості населення України? Обґрунтуйте Вашу позицію.

Змістовний модуль 3

«Психологія неінституційних феноменів політики»

Тема ІХ.

Психологія масових політичних настроїв. Стихійні форми поведінки в політиці.

Практичне заняття:

1. *Масові настрої та політична наука.*
2. *Політична психологія масових настроїв.*
3. *Загальні механізми стихійної поведінки.*
4. *Основні суб'єкти стихійної поведінки.*

Теми рефератів:

1. *Роль масових настроїв у визначенні змісту та спрямованості політичних процесів.*
2. *«Повстання мас» у творчості Х. Ортегі – і – Гассета.*
3. *Політико-психологічні проблеми масових форм політичної активності у працях С. Московічі.*

Методичні рекомендації.

Підготовку до **першого питання** Ви маєте розпочати з усвідомлення того факту, що політичне життя можна досліджувати принаймні з двох методологічно відмінних точок зору. Перша, яка спирається на аналіз політичних інститутів, ставить у центр уваги розгляд статичних структур та інститутів влади. Друга точка зору, яка спирається на процесуальний аналіз, акцентує увагу на динаміці політичних процесів, що здебільшого визначається спонтанною активністю широких мас суспільства. Остання детермінується такими чинниками, як політична психологія і, передусім, політичні настрої мас. Саме другий підхід є евристично більш ефективним під час дослідження швидкоплинних ситуацій з розмитим впливом інститутів влади.

Зверніть увагу на зв'язок масових настроїв з такими феноменами, як політична свідомість, політична поведінка, політична культура тощо. З точки зору політичної психології, масові настрої виконують роль своєрідного «стрижня», «ядра», «організуючого поля» масової свідомості. Настрої є передвісником такого важливого компоненту політичної свідомості, як суспільна думка. Вони є також і однією з первинних реакцій політичної свідомості, її первинним оціночним, а іноді і безпосередньо дієвим компонентом.

Можна констатувати наявність трьох видів зв'язку між політичною культурою та масовими політичними настроями:

1. Політична культура, як більш широке за змістом явище, ніж політична свідомість, включає в себе останню в сукупності з настроями, що виконують роль основи актуальної політичної свідомості.
2. Настрої входять до складу політичної культури як не завжди усвідомлені елементи колишніх варіантів політичної свідомості.
3. Масові настрої входять у політичну культуру як можлива основа, праобраз майбутньої політичної свідомості, можливо – майбутнього варіанту політичної системи.

Найбільш тісно масові політичні настрої пов'язані з політичною поведінкою – вони виступають одним із суттєвих механізмів, який її визначає.

Головним завданням Вашої підготовки до **другого питання** є розкриття змісту центрального для даної теми поняття – «масові політичні настрої». Запам'ятайте, що у політико-психологічному вимірі масові політичні настрої – це однорідна для великої кількості осіб, складна сигнальна реакція, яка визначає задоволення (чи незадоволення) загальними соціально-політичними умовами життя, а також суб'єктивну оцінку можливості реалізації соціально-політичних потреб. Виникнення масових політичних настроїв пов'язане зі взаємодією двох факторів: 1) об'єктивного (сама реальність) та 2) суб'єктивного (уявлення та оцінки людей).

Зверніть увагу на те, що розвиток масових політичних настроїв має циклічний характер. Цикл розвитку масових настроїв включає п'ять основних етапів: виклик політичного середовища – зародження настроїв – накопичення настроїв та їх кристалізація – максимальний підйом, що проявляється у політичних акціях – спад настроїв.

Серед функцій масових політичних настроїв рекомендуємо Вам запам'ятати такі: функція суб'єктивного забезпечення динаміки політичних процесів; функція формування суб'єкта потенційних політичних дій;

функція ініціювання та регуляції політичної поведінки; функція стратегічної політико-психологічної оцінки тощо.

Свою підготовку до **третього пункту плану** Ви маєте розпочати з усвідомлення того, що стихійна політична поведінка значних мас – це неорганізована, але аналогічна й порівняно незвична для великої кількості осіб діяльність у політичній сфері. Уважно проаналізуйте зміст та особливості основних механізмів політичної поведінки. До них можна віднести такі:

1. Циклічну реакцію – та чи інша емоція, підхоплюючись іншими людьми, повертається до них знов і знов.
2. Емоційне «кружляння» – циркуляція емоції супроводжується її психологічною підтримкою та підсиленням. Врешті-решт це призводить до стихійного утворення емоційної спільності осіб.
3. Поява нового спільного об'єкту уваги. На цьому об'єкті фокусуються емоційні імпульси, почуття та уявлення членів стихійної спільності. Поступово формується емоційно забарвлений **образ** об'єкту. Виникнення такого віртуального об'єкту ще більш згуртовує психологічну спільноту.
4. Активізація членів спільноти. Відбувається через додаткове стимулювання, шляхом збудження імпульсів, відповідних загальному уявленню об'єкту. Таке стимулювання зазвичай здійснюється на ґрунті безпосереднього навіювання. Його здійснює лідер спільності. Таким чином, він безпосередньо спонукає членів спільності до конкретних, потрібних йому дій.

У **четвертому питанні** Вам потрібно ретельно вивчити основні психологічні механізми, на яких ґрунтується існування головних суб'єктів стихійних форм поведінки в політиці. До таких, з точки зору політичної психології, можна віднести: Натовп, «Організовану публіку», «Неорганізовану публіку».

Натовп – це контактна, зовнішньо неорганізована спільність, що характеризується високим ступенем конформізму осіб, які її складають та діють вкрай емоційно та однотайно. Характерними рисами натовпу є:

1. Сталий та іноді жорсткий психологічний зв'язок, що об'єднує індивідів, які складають натовп.
2. Деіндивідуалізація, внаслідок якої у людей виникає готовність до наслідування.
3. Переважання колективних форм ідентичності та некритичне сприйняття власних позицій і дій.

В політико-психологічній літературі відокремлюють чотири основних типи натовпу: випадковий натовп, експресивний натовп, конвенційний натовп та діючий натовп.

«Організовану публіку» можна визначити як певну сукупність людей, що мають спільні очікування конкретних переживань чи зацікавлених конкретним явищем чи предметом. Ця спільна зацікавленість і поляризація настанов навколо одного і того ж предмету чи позиції – основа для відокремлення «організованої публіки». Іншою її характерною рисою є готовність до реагування певним аналогічним чином.

«Неорганізована публіка» – це різновид «поляризованої маси». Це велика кількість осіб, мислення та інтереси яких орієнтовані ідентичними стимулами в одному напрямку. Неорганізована публіка – основа для формування суспільної думки, характерною ознакою якої є готовність до некритичного сприйняття інформації. В цьому сенсі по відношенню до української реальності можна говорити, наприклад, про «аудиторію каналу «1+1».

Завдання для самостійної роботи:

1. *Визначте концептуальні основи взаємозв'язку масових настроїв та політичної свідомості, політичної культури та поведінки.*
2. *Розкрийте зміст поняття «масові політичні настрої».*
3. *Які механізми виникнення масових політичних настроїв Ви знаєте? Назвіть їх основні політико-психологічні характеристики.*
4. *Охарактеризуйте функції масових політичних настроїв.*
5. *Які психологічні механізми стихійної політичної поведінки Ви можете назвати?*
6. *Назвіть основних суб'єктів стихійних форм поведінки в політиці.*

Питання для підсумкового контролю (Підсумкове заняття)

1. Національний характер і менталітет як об'єкти політико – психологічних досліджень: плюралізм підходів.
2. Політична свідомість особи в сучасній Україні: проблема ідентифікаційних практик громадян.
3. Психологічні характеристики політичного лідерства: проблеми ієрархії мотивів
4. Класичні психологічні концепції політичного лідерства (Ф. Ніцше, Г. Тард, З. Фрейд)
5. Дослідження політико – психологічних проблем масових форм політичної активності у працях західних авторів.
6. Корупція у владних структурах як форма девіантної політичної поведінки.
7. Гендерні ролі та стереотипи у конструюванні іміджу суб'єктів політики.
8. Використання інструментарію політичної міфології в конструюванні соціальної дійсності: теоретичний та практичний виміри.
9. Соціальна ідентифікація у кризовому суспільстві: теоретичні підходи, практичні прояви.
10. Етнічна ідентифікація у сучасних політичних процесах: співвідношення еволюційних та конструктивістських тенденцій.
11. Великі соціальні групи в концепції «уявлених спільнот» Б. Андерсона.
12. Психологічні особливості маргінальних груп як суб'єктів та об'єктів політики.
13. Національна ідентичність: проблеми формування та прояву в сфері політики.
14. Вітчизняна інтелектуальна традиція про український національний психотип.
15. Роль масових настроїв у визначенні змісту та спрямованості політичних процесів.
16. Політичне насильство в системі влади: психологічні основи та обґрунтування.

17. Психологічні війни в політичній практиці початку ХХІ сторіччя.
18. Психологічні аспекти прийняття зовнішньополітичних рішень.

Рекомендована література для вивчення дисципліни

Базова

1. Акименко І. М. Політична соціалізація людини в сучасному середовищі //Актуальні проблеми психології. – т.7., вип..47. – 2019. – С.9 – 18.
2. Береза В. О. Значення політичної культури суспільства в процесі політичної соціалізації індивіда //Політикус. – 2016. – Вип.2 – С.155 – 158.
3. Білецька Т. Соціально-психологічні чинники політичної соціалізації сучасної української молоді //Психологічні науки. Збірник наукових праць національної академії державної прикордонної служби України, №3. – 2019. – С.32 – 47.
4. Білоусов О.С. Наслідки процесу масовізації соціального буття в сучасних соціумах //Політикус. – 2019. Вип.3. – С.10 – 15.
5. Вус В.І, Терапевтичний потенціал малих груп у збереженні психічного здоров'я учасників бойових дій на Сході України: аксіологічний підхід // Наукові студії із соціальної та політичної психології. - 2019. - Вип. 43. - С. 95-106.
6. Гурій Б., Школяр М. Практики використання соціального капіталу у втіленні життєвих стратегій членів молодіжних громадських організацій // Наукові студії із соціальної та політичної психології 2022. Режим доступу до ресурсу: <https://sssppj.org/index.php/ssj/article/view/266>
7. Жадан І.В. Емпіричне дослідження особливостей громадянської та національної самоідентифікацій молоді: базові поняття і показники // https://lib.iitta.gov.ua/707160/1/Zhadan_2017.pdf
8. Жадан І.В. Комунікативний потенціал розвитку громадянської компетентності студентської молоді // Наукові студії із соціальної та політичної психології, 2019. № 43(46). С. 67–82. URL: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2020/03/Nsspp_2019_4346.pdf

9. Злобіна О. Ланцюги розчарувань в: сучасні тенденції емоційних трансформацій в українському суспільстві //Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2017, 4. – С.37 – 52.
10. Горностай П.П. Групова взаємодія як динаміка свідомого і несвідомого групи // Наукові студії із соціальної та політичної психології. - 2018. - Вип. 42. - С. 72-85.
11. Дворник М.С. Соціальне благополуччя особистості під час переходу від війни до миру // Наукові студії із соціальної та політичної психології. - 2020. - Вип. 45. - С. 79-87.
12. Дідик Н.Ф, Система роботи із сім'ями військовослужбовців: порівняльний аналіз досвіду США, Канади, Великої Британії – Режим доступу до ресурсу: [https://lib.iitta.gov.ua/720998/120\(2019\).pdf](https://lib.iitta.gov.ua/720998/120(2019).pdf)
13. Духневич В.М. Гібридна війна: «Зони ризику» і виклики для побудови громадянської злагоди – Режим доступу до ресурсу: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1298839.pdf>
14. Коваль Г.В. Специфіка поняття «колективна суб'єктність» у вітчизняній та пострадянській соціальній психології - Режим доступу до ресурсу: <file:///C:/Users/Gigabyte/Downloads/196-Article%20Text-413-1-10-20210123.pdf>
15. Коннова Н.О. Вплив мас та інституту лідерства на політичні процеси в Україні й Польщі //Політикус. – 2017. Вип. 1. – С.84 – 88.
16. Кухарук О.Ю. Переживання війни: конфліктне мислення і конфліктна взаємодія // Наукові студії із соціальної та політичної психології. - 2018. - Вип. 42. - С. 41-51.
17. Коваленко А.Б., Безверха К.С. Теоретичні засади визначення структури соціальної ідентичності особистості // Наукові студії із соціальної та політичної психології. - 2017. - Вип. 40. - С. 80-87.
18. Кожекіна Л.Ю. Інституційні зміни в політичній системі пострадянського суспільства України як чинник ре соціалізації «середнього» покоління //Український соціум. 2013. № 1(44). – С.63 – 74.
19. Коробка Л.М. Психологічні засоби підвищення адаптивності спільноти до наслідків воєнного конфлікту // Наукові студії із соціальної та політичної психології. - 2019. - Вип. 43. - С. 63-71.
20. Коробка Л.М. Спільнота в умовах воєнного конфлікту: теоретичні засади дослідження психологічних стратегій адаптації // Наукові студії із соціальної та політичної психології. - 2017. - Вип. 39. - С. 104-114.
21. Кухарчук О.Ю. Теорія соціальної ідентичності та прогнозування соціальної поведінки: основні підходи // Наукові студії із соціальної та політичної психології Вип. 48 (51). – 16 – 23.

22. Петровська І.Р. Триривнева структура громадянської ідентичності особистості //Наукові студії із соціальної та політичної психології Вип. 46 (49). – С.131 – 138.

23. Слюсаревський М.М. Наукові уявлення про розвиток великих груп: критичний аналіз на тлі моделей розвитку малої групи // Наукові студії із соціальної та політичної психології. - 2018. - Вип. 42. - С. 3-19.

24. Слюсаревський М.М. Наукові уявлення про складові психіки великих груп: спроба «інвентаризації» - Режим доступу до ресурсу: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/2019/11/Nsspp_2018_4144.pdf

25. Сорокіна Л. Психологія політична //Соціологічна енциклопедія – К.: «Академвидав», 2008. – С.311 – 312.

26. Тодорюк О.В. Явище політизації масової свідомості як об'єкт психологічного дослідження // Наукові студії із соціальної та політичної психології. - 2017. - Вип. 40. - С. 128-138.

Допоміжна

1. Бебик В.М. Про поняття, предмет, методологію і функції політичної психології // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави. – К., 1995.

2. Бодрук О. Теракт матиме резонансний характер // Віче. – 2002. - №1.

3. Головатий М.Ф. Політична психологія. – К.: МАУП, 2001. – 136с.

4. Васютинський В. Інтеракційна психологія влади – К.: Інститут соціальної та політичної психології, 2005. – 492 с.

5. Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). – К.: «Либідь», 2001. – 334 с.

6. Климанська Л.Д., Савка В.Є. Процес політичної соціалізації: сучасні підходи // Політологічний вісник. – 1993. – Ч.4 – С. 83 – 90.

7. Почепцов Г.Г. Информация дезинформация. – К.: Ника-Центр, Эльга, 2001. – 256 с.

8. Корнєв М.Н., Слюсаревський М.М. Про історію політичної психології, її предмет та завдання на сучасному етапі суспільного розвитку // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави. – К., 1995. – С.40-42.

9. Суший О.В. Соціальна психологія націє творення: концептуальні засади і методологічні принципи дослідження – Режим доступу до ресурсу: https://www.researchgate.net/publication/330556444_Susij_OV_Socialna_psihologia_nacietvorena_konceptualni_zasadi_i_metodologicni_principi_doslidzenna

_OVSusij_Naukovi_studii_iz_socialnoi_ta_politicnoi_psihologii_-_2018_-
_Vip_41_44_-_S_3-19

10. Чаплінська Ю.С., Кравченко С.І. Медіаобраз політика як чинник консолідації електоральних груп – Режим доступу до ресурсу: https://www.researchgate.net/publication/348383407_MEDIAOBRAZ_POLITIKA_AK_CINNIK_KONSOLIDACII_ELEKTORALNIH_GRUP_MEDIA_IMAGE_OF_POLITICIAN_AS_A_FACTOR_FOR_ELECTORAL_GROUPS_CONSOLIDATION

11. Чорна Л.Г. Міф як засіб формування квазінової соціальної ідентичності – Режим доступу до ресурсу: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:ZKIWv-dYiN0J:sssppj.org/index.php/ssj/article/download/140/136/&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua>

12. Шульга М. Маргінальність як криза ідентичності // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. - №3. – С. 166 – 170.

Інформаційні ресурси

Офіційний сайт інституту соціальної та політичної психології
<http://ispp.org.ua/>

Форми контролю і методи оцінювання

(у т.ч. критерії оцінювання результатів навчання)

Застосовано два види контролю: поточний та підсумковий контроль.

Методи поточного контролю: усне опитування, оцінювання реферативних доповідей.

Підсумковий контроль – залік

Критерії оцінювання результатів навчання:

Оцінка за національною шкалою	Теоретична підготовка	Практична підготовка
	Здобувач освіти	
Відмінно	студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом на підставі наданої викладачем літератури; вільно та аргументовано викладає вивчений матеріал під час усних виступів та відповідей; повністю розкриває зміст теоретичних питань, використовуючи при цьому додаткову літературу з політичної та соціальної психології; висловлює свої думки, робить висновки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки. Здобувач проявляє креативний підхід поєднуючи у своїх відповідях теоретичний матеріал політичної науки та політичної психології.	творчо розкриває сутність практичних питань під час семінарського заняття, використовуючи додаткову літературу; використовує теоретичні знання при виконанні індивідуальної та самостійної роботи; проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.
Добре	добре володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу; вільно використовує категоріальний апарат дисципліни; при представленні деяких питань не вистачає аргументації відповіді та застосування додаткової, самостійно вивченої інформації; допускаються при цьому окремі дрібні неточності.	правильно відповів на більшість запитань від викладача; виконав всі індивідуальні та самостійні завдання, але не достатньо повно їх розкрив та не використав додаткову літературу.

Задовільно	володіє навчальним матеріалом та категоріальним апаратом на початковому рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу; має ускладнення під час відповідей та не надає аргументації щодо них.	має елементарні навички виконання завдання; правильно відповідає на половину запитань; виконав на достатньо примітивному рівні індивідуальні та самостійні завдання.
Незадовільно з можливістю повторного складання	студент володіє навчальним матеріалом на початковому рівні; не володіє категоріальним апаратом; не може надати чітких відповідей та робити висновки.	не виконав індивідуального та самостійних завдань, але може дати відповідь на декілька питань для підсумкового контролю.
Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не володіє категоріальним апаратом та навчальним матеріалом	не виконав індивідуальне та самостійні завдання та не може дати відповідь на жодне питання з підсумкового контролю

Розподіл балів, які отримують студенти

Теми практичних занять	Кількість балів за вид роботи	Разом балів
Психологічні основи політичної соціалізації та ідентифікації особи	Опитування 0 – 10, участь у дискусії 0 – 10	0 – 20
Політична влада як об'єкт політичної психології	Реферативна робота 0 – 10, опитування, участь у дискусії 0 – 10	0 – 20
Політична психологія особи	Реферативна робота 0 – 10, опитування 0 – 10	0 – 20
Психологія малих груп у політиці	Реферативна робота 0 – 10, опитування, участь у дискусії 0 – 10	0 – 20
Психологія великих груп у політиці	Реферативна робота 0 – 5, опитування, участь у дискусії 0 – 5	0 – 10
Психологія масових політичних настроїв. Стихійні форми поведінки в політиці	Реферативна робота 0 – 5, опитування, участь у дискусії 0 – 5	0 – 10
	Всього за практичні заняття	100
	<i>Якщо за результатами поточного контролю здобувач вищої освіти набрав 60 і більше балів, проте хоче поліпшити свій підсумковий результат, він може виконати залікове завдання і з урахуванням його результатів підвищити свою підсумкову оцінку з дисципліни</i>	

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни